

Balogh Áron:

GYERMEKKATONÁK ALKALMAZÁSA LATIN-AMERIKÁBAN ÉS DÉLKELET-ÁZSIÁBAN¹

DOI: 10.35926/HSZ.2024.1.6

ÖSSZEFOGLALÓ: A gyermekkatonaság intézménye régóta velünk él. Számos aspektusát kutatták már magyar és nemzetközi szakértők is, Latin-Amerika és Délkelet-Ázsia ilyen irányú vizsgálata mégis hiányos e tekintetben. Jóllehet ezek Magyarországtól és Európától távolabb eső régiók, a gyermekkatonák itt megfigyelhető újfajta alkalmazása általánosságban is értelmezhető tendenciákat mutat. Globalizálódott világunkban, ahol a biztonság értelmezése már nehezen különíthető el különböző szintekre, szükségeszerű ezen újfajta összefüggések és tapasztalatok megértése. Ezt az igényt igyekszik kielégíteni kutatásában a szerző.

KULCSSZAVAK: gyermekkatonaság, Latin-Amerika, Délkelet-Ázsia, reguláris és irreguláris hadviselés, szervezett bűnözés

A SZERZŐRŐL:

Balogh Áron biztonság- és védelempolitikai szakértő, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar nemzetközi biztonság- és védelempolitika szakán végzett mesterszakos hallgató (ORCID: 0000-0003-0888-5694; MTMT: 10083580)

BEVEZETÉS

Ha a gyermekkatonaságról van szó, akkor a társadalom nagy része azt afrikai problémaként kezeli. Ezzel szemben a fiatalok ilyen jellegű kizsákmányolása a legtöbb földrészen megtalálható. Írásomban ezért fókuszáltam két, európai szemmel távoli és a gyermekkatonaság szempontjából igen alulkutatott régióra, Latin-Amerikára és Délkelet-Ázsiára. Az elemzés célja főként az, hogy ezen figyelmen kívül hagyott térségek vonatkozó gyakorlatának bemutatásával ráirányítsam a figyelmet a problémakörre.

Célom, hogy az elemzett régiók utóbbi évtizedeinek gyakorlatát vizsgálva bizonyítsam: jelentősen átalakult a fiatalok fegyveres célokra történő alkalmazása. Megítélésem szerint a napjainkban használt definíció bizonyos tekintetben elavult, és a mindennapokban használható jogi háttér sem biztosítja a gyermekkatonaság elleni hatékony fellépést.

¹ Az írás a szerzőnek az Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Had- és Rendészettudományi Szekció, Biztonsági tanulmányok I. tagozatában különdíjjal jutalmazott dolgozatának összefoglaló, szerkesztett változata.

A GYERMEKKATONASÁG FOGALMA ÉS TÖRTÉNETE

A gyermekkatonaság fogalmi megközelítésekor alapvetően két nemzetközileg elfogadott meghatározással találkozunk. Ennek oka, hogy a különböző társadalmakban nagymértékben eltérhet a nagykorúság meghatározása, ami magának a fogalomnak a legitimitását kérdőjelezheti meg ezekben a közösségekben. Problémát jelent, hogy a jelenség modern kori formájának elemzését az 1990-es évek elejéig elhanyagolták,² így az azt követő időszakban ráirányuló figyelem különböző értelmezéseket teremtett. Az említett fenntartások ellenére fontos az ENSZ és szakosított szervei által közreadott értelmezések figyelembevétele a téma mai kihívásainak áttekintésekor.

A jelenleg is aktuális jogi háttérrel a 2007-es Párizsi Alapelvekben találhatjuk – melynek alkalmazhatósága némileg megkérdőjelezhető az azóta elmaradt felülvizsgálatok okán –, amely a következőképpen írja le a gyermekkatonákat: „*A gyermek, aki összefüggésbe hozható fegyveres erőkkkel vagy csoportokkal, azt a 18 év³ alatti személyt jelenti – nemtől függetlenül –, aki reguláris vagy irreguláris fegyveres erők és csoportok által lett besorozva, majd alkalmazva bármilyen mértékben, ide értve – de nem kizárólag – a harcosokat, szakácsokat, hordárokat, hírvivőket, kémeket, illetve a szexuális célból kihasználtakat is.*”⁴ A meghatározás nem csak a fegyveres küzdelmekben közvetlenül érintetteket sorolja a gyermekkatonaság témakörébe. A dokumentum fontos újítása, hogy nem tesz különbséget a tényleges fegyveres feladatokat ellátók, illetve a kiszolgáló szerepet betöltő kiskorúak között. Ezenfelül kiemelendő, hogy a szövegben a fiatalok szexuális kiszolgáltatottságára is kitértek. Ez a fajta reform pedig a maga nemében jelentős, hiszen ezáltal a különböző reintegrációs programokra jogosultak száma is kibővült. Azonban sem a nagyon hasonló 1997-es fokvárosi, sem az előbb említett 2007-es párizsi UNICEF (*United Nations Children's Fund* – ENSZ Gyermekalapja) szakosított konferencián elfogadott definíció nem tud túllépni a reguláris és irreguláris csoportok által meghatározott kereteken. Emiatt nem foglalkozik például a szervezett bűnözői vagy terrorista csoportok vonatkozó tevékenységével. Ezek mellett a jövőben célszerű foglalkozni a kibertérben zajló, kiskorúakhoz köthető cselekményekkel is.

Elemzésemben Latin-Amerika és Délkelet-Ázsia *neoklasszikus* és *modern időszerű* eseteivel, az ehhez kapcsolódó példákkal foglalkozom. A történelem során, ha a legrégebbi megjelenéséről beszélünk, akkor a kiskorúak fegyveres konfliktusban történő alkalmazása a háborúk kezdete óta velünk élő gyakorlat, már az antik és középkori írásokban is találunk erre utaló feljegyzéseket. Ez a gyermekkatonaság *preklasszikus időszerűsége*, amely a 19. század elejéig tartott. Napjainkra azonban nagyobb hatással van a gyermekkatonaság *klasszikus időszerűsége* (1800–1945), amely a napóleoni háborúktól datálható a második világháborúig. Ebből az időszelekből számos feljegyzés maradt fenn ezzel kapcsolatosan. Legtöbb esetben az

² Ezt megelőzően a genfi egyezmények foglalkoztak érintőlegesen a kérdéssel, mind a nemzetközi és nem nemzetközi konfliktusok tekintetében tiltott volt az alkalmazásuk. A humanitárius nemzetközi jog e téren lezajlott fejlődését jelezte továbbá az 1998-ban elfogadott Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma. Ez a 15 éven aluli gyermekek alkalmazását háborús bűncselekmény kategóriába sorolta. Graham et al. 2019, 14–15.

³ Carl Conradi egy erről szóló írásában kitér arra, hogy mivel ezek a definíciók nem univerzálisan elfogadottak, ezért az adott államtól függ, hogy mit szab meg a toborzás alsó korhatárának, akár egy nemzetközi egyezményhez való csatlakozás útján. Példaként említi az ENSZ gyermekjogi konvencióját (az USA és Szomália kivételével minden más tagállam elfogadta), mely 15 éves kor felett engedélyezi a fegyveres erőkhöz való csatlakozást. Ezzel szemben azok a tagok, melyek elfogadták ennek az opcionális protokollját, 18 éves kornál húzták meg a határt. Látható ezen példa alapján is, hogy a kérdésben továbbra sincsen egységes álláspont. Conradi 2013, 1211–1212.

⁴ The Paris Principles... 2007, 44.

emberhiány miatt nyúltak ehhez az eszközhöz a hadseregek. A korszakból a legjelentősebb megjelenése azonban kétségtelenül a Hitlerjugend, amely a náci Németország fiatalokra szabott katonai egysége volt.⁵ Utóbbi példa segít rávilágítani a probléma egy fontos aspektusára is, miszerint az érintett fiatalok fogékonyabbak a szélsőségekre, amit a szervezőik ki is használnak.

1. ábra A gyermekkatonaság korszakai (Készítette a szerző)

A GYERMEKKATONASÁGRÓL ÁLTALÁNOSÁGBAN

Az egyik legfontosabb kérdés a gyermekkatonasággal kapcsolatban, hogy tulajdonképpen mekkora létszámról beszélhetünk. Jelenleg az UNICEF becslései szerint 2005 és 2022 között 105 ezer kiskorú megerősített beszervezéséről tudunk.⁶ A valóságban azonban a számuk közelebb állhat a Volker Druba biztonságpolitikai szakértő által használt 200–500 ezer főhöz. Más szakemberek szerint azonban a pontos számuk nem ismert, sőt egyenesen megismerhetetlen, melyben szerepet játszhat az is, hogy a fogalmi meghatározás nem fed le minden érintett kiskorút.⁷

A számukon túl ugyanilyen fontos kérdés, hogy mi áll az alkalmazásuk hátterében. A gyermekek katonaként való használata az egyes felek céljainak elérését szolgálja, és elsősorban gazdasági megfontolásokra vezethető vissza.⁸ Megemlíthető még könnyű befolyásolhatóságuk és az egyszerűbb irányíthatóságuk is, amit gyakran valamilyen kábítószer használatával érnek el. Az előnyök között jelenik meg továbbá, hogy egy gyermekkatonára általában kisebb fenyegetést jelent a vezető számára, így a szervezetben belüli konfliktusok esélye csökkenthető. Másrészt alkalmazásuk a pszichológiai hadviselés egyik elemévé is válhat. Ugyan a fentebb felsoroltak a gyermekkatonaság intézményére általánosságban igazak, a genfi székhelyű Fegyveres Erők Demokratikus Ellenőrzésének Közponja (*Geneva Center for the Democratic Control of Armed Forces – DCAF*) beszervezés tekintetében különböző kategóriákat különböztet meg. A kényszertoborzás mellett meghatároznak kötelező jellegű toborzást – ez a reguláris erők részéről történik, főképp aktív fegyveres konfliktusok során, a legitimáció álcájával – és önkéntes csatlakozást. Utóbbi esetében a szabályok a 16 éves kort jelölik meg mint küszöböt, miután az egyén dönthet saját belátásából úgy, hogy részt vesz egy fegyveres konfliktusban. A DCAF az esetükben hat különböző lehetséges motivációt különböztet meg: 1. politikai és biztonsági; 2. gazdasági és szociális; 3. védelmet remélő; 4. kulturális; 5. ideológiai; 6. személyes indokok állnak szerintük az önkéntesen csatlakozók mögött.⁹

⁵ Deák 2019.

⁶ Children recruited... 2022.

⁷ Druba 2002, 271.

⁸ Faulknerék írásukban arra hivatkoznak, hogy az utóbbi években megjelent friss kutatások szerint a polgárháborúk vagy államokon belüli intranacionális konfliktusok tekintetében 75-80%-ban kerül sor kiskorúak gyermekkatonaként történő alkalmazására. Faulkner et. al. 2019.

⁹ Sziij 2010, 27–38.; Tynes 2018, 1–20.; Nosworthy et. al. 2006, 2–3.; Haer–Böhmelt 2016, 153–173.

Végül érdemes röviden szót ejteni arról is, hogy mi történik az ilyen kiskorúakkal a „szabadulásukat” vagy a konfliktus lezárását követően. Az érintett gyermekek visszaillesztése a társadalomba nem egyszerű feladat. Mi sem bizonyítja jobban a helyzet bonyolultságát annál, mint hogy a leszerelték 81%-a küzd valamilyen mentális problémával. Ezek jellemzően alvászavar, szorongásos betegségek, illetve pszichoaktív szerektől való függőség más egyéb mentális probléma mellett, mint például a poszttraumás stressz-szindróma (*post-traumatic stress disorder* – PTSD). Ezen kihívásokor kezelésére az ún. DDR-programokat használják, melyeket még az 1980-as években alkotott az ENSZ a fegyveres demobilizálás és reintegrációját célozva; a rendszert először az afrikai országokban alkalmazták. Mára a DDR-programok a békeépítés, válságkezelés lényeges elemei lettek. A kezdetben még különböző kezdeményezések 2004-től váltak egységes rendszerré, mely mai formájában a harmadik generációs ENSZ-műveletek elindítását követően lett fontos eleme a békefenntartásnak. A DDR-programok elterjedése kibővítette a műveletek hatályát az aszimmetrikus konfliktusokban érdekelt szereplőkre, továbbá a terror- és kábítószer-ellenes műveletek is ezzel párhuzamosan indultak el. A célkitűzés a hosszú távú változás elérése, ehhez viszont szükséges az adott állam politikai, társadalmi, gazdasági nyitottsága. A konfliktusok regionális sajátosságai miatt fontos lenne, hogy a programok rugalmasan alkalmazkodjanak a helyi viszonyokhoz, amit jelenleg kevés esetben figyelhetünk meg. A programokban részt vevőket három szakaszon keresztül vezetik végig: lefegyverzés (*disarmament*), leszerelés (*demobilization*), a társadalomba történő visszaillesztés (*reintegration*), amely szavak angol kezdőbetűiből áll össze a DDR rövidítés.¹⁰

A gyermekek esetében kiemelt szerepet kapnak a következő elemek:

- pszichológiai támogatás a mentális egészség biztosítása érdekében,
- oktatás és szakképzés biztosítása,
- nemek elkülönítése a programok során – specifikus foglalkozások,
- reintegráció megvalósulása és ennek hosszú távon történő nyomon követése.¹¹

Ugyan előrelépést jelent ezen kezdeményezések megléte, de azt sem szabad tagadni, hogy számos reform végrehajtása ezen a téren elengedhetlenné vált. Kritikaként jelenik meg a mai rendszerrel szemben a rugalmatlanság, a helyi viszonyokhoz való alkalmazkodás hiánya, a gyermekek számára elérhetlensége, illetve legjelentősebb problémaként a programok alulfinanszírozottsága.

A GYERMEKKATONASÁG 20. SZÁZADRA JELLEMZŐ MEGJELENÉSE

A gyermekkatonaság neoklasszikus korszakának általam elemzett latin-amerikai és délkelet-ázsiai országaiban közös, hogy mindegyikben polgárháborús konfliktusban került sor a fiatalok bizonyított beszerzésére. Azonban míg ezzel Kolumbiában csak a különböző gerillacsoportok éltek, addig El Salvador, Vietnám és Kambodzsa esetében az állami erők részéről is történt toborzás.

¹⁰ Kiss 2016, 4–8.; Disarmament, Demobilization and Reintegration.; Coalition to Stop the Use of Child Soldiers 2009.

¹¹ Szijj 2010: i. m. 35–38.; Reintegration of Former... 2018.

Kolumbia

A kutatás során *Kolumbia* több évtizedes polgárháborús időszakával foglalkoztam. A gyermekkatonák megjelenésének az 1948–65 közötti *La Violencia*¹² időszaka ágyazott meg. Ezen időszak vége egybeesett a főként baloldali politikai ideológiájú gerillacsoporthoz felemelkedésével. Közülük a fiatalok toborzásáért kiemelten a Kolumbiai Forradalmi Fegyveres Erők (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – FARC*) tagjai voltak felelősek. A szervezet 1975 és a leszerelést jelentő 2016-os év között összesen 10-20 ezer kiskorút alkalmazott.¹³ Sokáig nem volt a gerillák tevékenységéről biztos információ, ebben a 2000-es években a kiegyezés felé közeledés jelentett változást. A békefolyamat részeként kiemelt figyelmet igényelt a gyermekkatonák helyzete is, ugyanis hivatalos becslések szerint akkor a csoport tagjainak 13%-át alkották.¹⁴

A párhuzamosan megkezdett DDR-program keretében pedig külön szekció foglalkozott a fiatakkorúak helyzetének kezelésével is. Ezek sikerességével kapcsolatban azonban számos aggály felmerült: egyrészt a 2018–2022 között kormányzó elnök, Iván Duque kevesebb figyelmet fordított ezekre, mint a békefolyamatot letárgyaló elődje, másrészt a programok számos hiányossága ahhoz vezetett, hogy a vákuumot más szervezetek töltötték ki. A legjelentősebb fegyveres csoportok, az ELN (*Ejército de Liberación Nacional – Nemzeti Felszabadító Hadsereg*) és a Clan Golfo is fokozta az aktivitását ezen a téren.¹⁵ Az átalakuló, de nem feltétlenül javuló helyzetet látszik megerősíteni a 2023 tavaszán kiadott UNICEF-jelentés is.¹⁶

El Salvador

A másik latin-amerikai állam, *El Salvador* Kolumbiához hasonló múlttal rendelkezik a fegyveres erőszak terén. A sok szempontból terhelt politikai helyzetet a hatalmon lévő Forradalmi Katonai Kormány (*Junta Revolucionaria de Gobierno – JRS*) elit által ellenzett agrárreformja fordította polgárháborúba.

A juntával szembeni hatalmi pólust a korábban töredezett baloldali pártok ernyőszervezetként létrejött Farabundo Martí Nemzeti Felszabadítási Front (*Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional – FMLN*) jelentette. Ez utóbbi csoport a reform áterőszakolásának hatására felkelést robbantott ki, mely 1992-ig tartott és mintegy 75-80 ezer halálos áldozatot követelt, számos háborús bűntett mellett. A konfliktus gyermekkatonákra vonatkozó sajátossága, hogy mindkét fél élt a gyakorlattal, azonban míg a gerillák 6-8 ezer aktív tagja közül 2000 volt kiskorú, addig a témában átfogó kutatást végző Samantha Miller állítása szerint az El Salvador-i Fegyveres Erők (*Fuerzas Armadas de El Salvador – FAES*) 60 ezres létszámából 48 ezren voltak 18 éven aluliak. Jelentős különbség, hogy míg az FMLN oldalán harcoló gyermekek döntő többsége saját akaratából csatlakozott, addig a kormányerők a toborzás hivatalos alsó korhatárának lecsökkentésével, erőszakkal is soroztak be kiskorú-

¹² La Violencia, vagyis a „Nagy Erőszak” korszaka, amely Jorge Elicier Gaitan népszerű liberális elnökjelölt elleni sikeres merényletből nőtt ki, és több százezer kolumbiai életét követelte. Bács–Hegedűs 2019.

¹³ Dickinson 2021.

¹⁴ Culinnan 2011.

¹⁵ Dickinson 2021: i. m.

¹⁶ Estudio de caracterización de niñez desvinculada anizados de grupos armados organizados en Colombia (2013–2022). 2023.

kat.¹⁷ A polgárháborút ugyan az 1992-es Chapultepec-egyezmény lezárta, a konfliktus nem kielégítő rendezése, illetve a reintegrációs programok elmaradása azt eredményezte, hogy a 2000-es évekre El Salvador a világ egyik legveszélyesebb országává vált.

Vietnám

A délkelet-ázsiai régió egyik esettanulmánya *Vietnám* és az Egyesült Államokkal vívott vietnámi háború. Ennek a konfliktusnak az ország 1954-es függetlenedése ágyazott meg, melyet követően deklarálták Indokína kettéosztását. Vietnám északi területét a kommunista Ho Si Minh és függetlenségi mozgalma, a Viet Minh vezette, míg a déli országrészt a Bao Dai császárt váltó antikommunista politikus, Ngo Dinh Diem. Utóbbi az Egyesült Államok támogatásával belekezdett a déli kormányzattal szembehelyezkedő vietkong gerillák és szimpatizánsaik megtörésébe. Az elnyomás hatására felkelést kirobantó északiakkal szimpatizáló – elsősorban kommunista érzelmű – déliek ellenállása és az észak-vietnámi reguláris erők egységeinek beszívargása 1964-re az USA közvetlen beavatkozásához vezetett.¹⁸

Gyermekkatona alkalmazása a konfliktusban a vietkongokra volt főként jellemző. Őket az északi vezető, Ho Si Minh is támogatásáról biztosította, mondván a párt ifjúságának és a fiataloknak általánosságban a közös jót kell szolgálnia, amelynek része a déli „elnyomók” és az amerikaiak ellen vívott harc. A beszervezett fiatalokat gerilla-hadviselésre képezték ki, és a kisebb, lakóhelyükhöz köthető partizánfeladatok mellett szerepet kaptak a hírszerzésben, felderítésben, továbbá harctámogató és -kiszolgáló feladatokban. A háború alatt a gyermekkatona száma több tízezerre tehető, akiknek a helyzete a fegyveres harcok után sem rendeződött megnyugtató módon.¹⁹

Kambodzsa

Nagyon hasonló volt a helyzet a térség másik, kommunista erők vezette államában, *Kambodzsában*. Ugyan az ország elsőként írta alá a régióból a gyermekek jogairól szóló ENSZ-egyezményt,²⁰ bizonyítottan toboroztak kiskorúakat a több évtizeden át tartó fegyveres konfliktusok során. Ennek a gyakorlatnak a legjobb példája a vörös khmerek, a Kambodzsai Kommunista Párt tevékenysége és Pol Pot 1975-ös hatalomra kerülése. Már a felkelés során is alkalmaztak gyermekkatonaikat, akiket aztán betagoztak az 1976-ban életre hívott Kampuchea (Kambodzsa) Felszabadító Hadsereg soraiba. A kiskorúaknak Pot a kezdetektől fogva fontos szerepet szánt a társadalom perifériájára sorolt csoportként. A támogatásukat és alkalmazásukat elengedhetetlennek tartotta a kommunista célok elérése érdekében. Elvei alapján az erőszakos toborzást is támogatta. A besorozott fiatalokat 10-12 éves korban kisebb fegyverek használatára és aknák elhelyezésére képezték ki, majd 12-15 éves korban már mindenféle feladatot rájuk bízta. A gyermekkatona a khmerek fegyveres erőinek egyik legfontosabb pillérét jelentették. Ennek ellenére a bevetésük alapvetően csak az elzártabb, esőerdőkkel borított térségekben bizonyult sikeresnek.

A vörös khmerek rezsimjének 1979-es bukását követően a polgári kormány reguláris erőinek soraiban is feltűntek gyermekkatona, akik jellemzően a négyéves időszak

¹⁷ Miller 2016, 1–2.

¹⁸ Vietnam War 2022.

¹⁹ Nguyen 2022, 30–42.; Nguyen 2022; Chonchirdsin 2016.

²⁰ Convention on the Rights of the Child – Resolution 44/25 1989.

tapasztalatai miatt önként csatlakoztak a fegyveres erőkhez.²¹ A reintegrációs programok mennyiségileg és minőségileg sem voltak képesek kezelni a több évtizedes konfliktus utáni helyzetet, a khmerek által kihasznált fiatalokat a társadalom pedig nem volt hajlandó visszafogadni.²²

Az általam vizsgált négy ország eseteit tekintve tehát megállapítható, hogy a gyermekkatonák alkalmazását általánosságban a jogszerűség álcája mögött igyekeztek végezni, legtöbbször hivatalos toborzás keretében. Oldaltól függetlenül, minden esetben elmondható, hogy a beszervezett gyermekek átlagéletkora ezekben a konfliktusokban 13-14 év körül volt, de megfigyelhetők jelentősebb kilengések is. Erre jó példa az El Salvador-i polgárháború, ahol a korábban idézett Miller állítása szerint a kormányerők a legfiatalabbak beszervezésében is aktívak voltak.

Az esettanulmányok kapcsán a gyermekkatonákra bízott feladatok tekintetében sem figyelhető meg érdemi eltérés. A klasszikus fegyveres tevékenységen túl a tábori teendők elvégzésébe is bevonták őket. A nemzetközi közösség felismerte, hogy az utóbbi feladatokat ellátókat is szükséges beemlíteni a gyermekkatonák definíciója alá. Ennek hiányában ugyanis a konfliktus utáni rendezés során számos sérült egyén kerülhet vissza a társadalomba mindeféle védőháló nélkül.

Figyelmet érdemel ezenfelül a kiskorúak szexuális kizsákmányolásának a kérdése, amelynek szintén egy kiemelt kérdésnek kell lennie a közösségekbe való visszaillesztés során. Az érintett államok destabilizálódásának kockázata ellenére azonban jelentős méretű DDR-programot csak Kolumbiában indítottak a vizsgált országok közül. Mindezt úgy, hogy a jogi háttér alapvetően megvolt a hasonló kezdeményezésekhez.

	Kolumbia	El Salvador	Vietnám	Kambodzsa
Érintett évszázad	20–21. század	20. század		
A vizsgált konfliktus jellege	Polgárháború (irreguláris fegyveres erők)	Polgárháború (reguláris és irreguláris fegyveres erők)		
A toborzás alsó korhatára (általánosságban)	12-14 év	15-16 év	13-14 év	10-12 év
Feladataik	Harci, harctámogató és -kiszolgáló feladatok vegyesen			
Számuk	10–20 000 fő (1975–)	48 000–53 000 fő (1979–1992)	Több tízezer fő (hivatalos adatok nincsenek)	
Nemek kérdése	Vegyes			
Reintegrációs programok megléte, fajtása	Állami (ENSZ minta)	Nincs	Állami (?)	Nincs

2. ábra Esetek a 20. század második feléből (Szerkesztette a szerző)

²¹ Klemensits–Czirják 2016/, 215–222.; Kar: 2020, 1–9.

²² Deng Deng 2001.

A 21. SZÁZADRA JELLEMZŐ MEGJELENÉSI FORMÁK – SZERVEZETT BŰNÖZŐI CSOPORTOK KÖTELÉKÉBEN

A modern kor gyermekkatonaságáról elmondható, hogy a gyakorlatot alkalmazók köre folyamatosan tolódik el az irreguláris fegyveres csoportok felől a szervezett bűnözés irányába. Ez a tendencia szinte az összes, általam elemzett ország esetében megfigyelhető. Jellemző, hogy a fiatalok ilyen jellegű kihasználásának – Latin-Amerikában és Délkelet-Ázsiában – megfelelő táptalajt nyújt az államok diszfunkcionalitása, működésképtelensége (pl. Haiti), az autoriter rezsimek irányába hajló politikai rendszerek (pl. El Salvador), de akár a megfelelő állami jelenlét hiánya is az ország egyes területein (pl. a délkelet-ázsiai Arany háromszög területe).

Mexikó

Latin-Amerika egyik legnagyobb államában, *Mexikóban* a gyermekek toborzásának hátterében a főként drogcsempészettel foglalkozó kartellek állnak. A kereskedelemben játszott szerepük mellett alkalmazásuk fő mozgatórugói a különböző ellenérdekelt csoportok – kartellek, állami szervek – közötti fegyveres leszámolások. Az itteni *narco juniorokat* (a drokkereskedelemben érintett kiskorúakat) elsősorban csempészként alkalmazzák – amelyet jelentősebb mértékben az Öböl-kartell honosított meg először –, hogy a kábítószer átjuttassák a határon az USA-ba. Az sem példa nélküli azonban, ha *niño sicarioként* (vagyis gyermekbérnyilkosként) vetik be őket. Ez utóbbi főként a drogháborúk során visszaszorított Los Zetas kartell módszere volt.²³ Az IACHR (*Inter American Commission on Human Rights*) jelentése szerint 2015-ben 30 ezer gyermek volt a kartellek soraiban Mexikóban, mely szám nagyjából 46 ezerre emelkedett 2018 végére az akkori mexikói közbiztonsági miniszter, Alfonso Durazo állítása szerint.²⁴ Ezeket az adatokat a letartóztatott fiatakorúak számának növekedése is alátámasztja. Saskia Niño de Rivera, a *Reinserta*²⁵ nevű mexikói civil szervezet képviselője szerint a romló adatok mögött az áll, hogy a helyi hatóságok a kolumbiaival ellentétben nem hajlandók beismerni a gyermekkatonák jelenlétét, így nem képesek a megfelelő erőforrásokat sem az ügy kezelésére fordítani. Ront a jelenlegi helyzetet, hogy a kolumbiai gyakorlathoz hasonlóan a Covid-19 járvány hatására az iskolák bezárásával a különböző szervezetek helyzeti előnybe kerültek, mind Mexikóban, mind a többi, általam is elemzett latin-amerikai államban.²⁶

A mexikói csoportok, kartellek a toborzást általában 9 éves korban kezdik, amikor felderítő, figyelő és drogcsempész feladatokat adnak ki számukra. 12 éves korban menedékek biztosítására rendelik őket, végül 16 éves korukban arra kényszerítik őket, hogy nagyobb szerepet vállaljanak a gyilkosságokban, emberrablásokban vagy védelmi pénzek behajtásában – áll a *Network for Children's Rights in Mexico* nevű szervezet vonatkozó tanulmányában.²⁷ Továbbá megemlítik, hogy a lányok elleni szexuális erőszak is általánosnak tekinthető a kartelleken belül. A probléma területi kiterjedése kapcsán elmondható, hogy ugyan az

²³ From Cradle to Conflict... 2012.

²⁴ Salomón 2019.

²⁵ Egyike azon civil kezdeményezéseknek, amely átfogó állami programok hiányában a gyermekek társadalomba történő visszaillesztésével foglalkozik.

²⁶ Dittmar 2020.

²⁷ Lásd *Infancia y Conflicto Armado en México*.

ország összes tartományában jelen vannak különböző csoportok, különösen a helyi „Arany háromszögnek” hívott Chihuahua, Sinaloa és Durango tartomány érintett a gyermekkatonaság intézménye által.²⁸

Guatemala, Honduras, El Salvador

A mexikói helyzet tulajdonképpen teljes egészében megfeleltethető a szomszédos országok utcai bandáinak gyakorlatával. *Guatemalában, Hondurasban* és az előző fejezetben már tárgyalt *El Salvadorban* is növekvő tendenciát mutat a kiskorúak toborzásának mértéke. A legérzékenyebb információk a salvadori gyakorlatról vannak, ahol a fiatalok fegyveresek problémáját nem sikerült megoldani a polgárháború lezárásával. A különböző bűnbándák – főképp az MS13, Barrio 18 – könnyen felszívták az alternatíva nélküli fiatalokat. Ugyan San Salvador a 2020-as években Nayib Bukele elnöksége alatt mérsékelte az erőszakulámat,²⁹ a kormányzat lépéseinek sikere ellentmondásos, eredményei hosszú távon még nem értékelhetők.³⁰ A jelenség félrekezelése mellett, a háttérben itt is a fejlődő országok általános problémái húzódnak meg – ezen állítások igazak Guatemalára és Hondurasra is –, mint a szegénység, a munkanélküliség, a bizonytalan jövőkép, illetve az oktatási rendszer hiányosságai. Ezeket fokozza a rossz közbiztonság, amely mindezen tényezőkkel együtt erőszakspirálba sodorta az országokat.³¹

A kulminálódott kihívások következtében a gyermekek helyzete kritikus a térségben, az iskolák is potenciális gyilkosságok és emberrablások helyszínei lettek a toborzás mellett. Az amerikai NBC szerint a felsorolt okok miatt 2014 és 2017 között 200 ezer gyerek hagyta abba tanulmányait. Ezen felül további 650 ezer 18 év alatti fiatal munkanélküli, vagy már korábban kiesett az oktatásból. A helyzet nemcsak az ország biztonsági helyzetének további romlásával jár, hanem sok esetben az elvándorlás kiváltó oka is.³² Utóbbinak köszönhetően pedig a gyermekkatonaság tágabb problémaköre már nem kezelhető lokális kihívásként.

A jelenség elleni helyi fellépés eszközeként a politikai vezetés a rendfenntartók jogosítványainak megerősítésével válaszolt, a gyermekeket a felnőttekkel megegyező büntetőjogi kategóriába sorolva.³³ Bizonyos civil kezdeményezések ellenben azt igyekeznek hangsúlyozni, hogy a fiatalok más jellegű igazságszolgáltatással kellene szembesülniük. Norbert Ross, a salvadori *Actuemos!* nonprofit szervezet antropológusa az *InSight Crime*-nak adott interjújában számos példát említett arra, hogy egyes fiatalok a bandák elhagyását követően 2-3 év múlva kerülnek csak a hatóságok látókörébe, amikor már sikeresen visszailleszkedtek a társadalomba. Ez a gyakorlat megerősítheti a szervezetekből elvágyódókat abban, hogy nincsen alternatívájuk, hiszen a kilépésük után is tagokként kezelik őket.³⁴

²⁸ Salomón 2019: i. m.

²⁹ Ez az ún. *mano dura*, vagyis az „erős kéz” politikája, amely az utóbbi években kezd népszerűvé válni a latin-amerikai országokban a romló biztonsági tendenciákkal párhuzamosan. Lásd bővebben: Velasco-Escobar: 2023.

³⁰ Ávalos–Robbins 2020; Robbins–Ávalos 2020.

³¹ Cruz et al. 2020, 2–3.

³² Peña

³³ Robbins 15. 06. 2022.

³⁴ Robbins 2022: i. m.; M'jid et al. 2022.

Jamaica, Haiti

A Karib-térséget vizsgálva, *Jamaica* és *Haiti* példáján keresztül hasonlóan romló statisztikák állapíthatók meg. Jamaicán közel 250 különböző bűnbanda tevékenykedik, melyek számának növekedésével párhuzamosan a gyermekek toborzása sem stagnál. 2014-ben még 13 ezerre tették a számukat, ami 2015-re 39 ezerre emelkedett.³⁵ Hasonló exponenciális növekedés figyelhető meg Haitin, ahol a korábban alkalmazott *restave* (vagyis gyermekszolga) rendszert kihasználva, a 2021 utáni anarchiába forduló biztonsági helyzetben a különböző utcai bandák jelentős mértékű toborzásba kezdtek. Ugyan megbízható információk nincsenek ezzel kapcsolatban, a szakértők az itteni gyermekkatonák számát több százezerre mérik, tekintve, hogy a gyermekszolgák számát is 200-250 ezer főre becsülték.³⁶ Haiti korábban pozitív példaként az ENSZ-misszió keretein belül rendelkezett a nemzetközi közösség által felügyelt DDR-programmal, ennek eredményei a 2021 utáni eseményeknek köszönhetően elévültek, ugyanis Jovenel Moïse elnök meggyilkolása óta eltelt két évben az állam helyzete destabilizálódott.³⁷

Mianmar, Thaiföld, Laosz

Az ázsiai Arany Háromszög területét adó országoknak, így *Mianmarnak*, *Thaiföldnek*, *Laosznak* és esetenként *Kínának* rendkívüli hatása van a térségre.³⁸ Az itt zajló illegális tevékenységek hasonlítanak a közép-amerikai országok gyakorlatához.

Főleg Mianmarban összetett a helyzet, ahol a szervezett bűnözés mellett a hadsereg (*Tatmadaw*) nagyjából 11 éves kor felett az utcáról is toborozhat gyermekeket akaratok ellenére. Őket elsősorban a különböző kisebbségi csoportokkal szemben, az 1948-as függetlenedés óta tartó összecsapásokban vetik be. Az ország biztonsági kihívásainak összetettségét jelzi, hogy a különböző etnikai csoportok soraiban is bevett a gyermekkatonák használata.³⁹ A fegyveres harcok csúcán a Human Rights Watch becslései szerint az országban volt a legmagasabb a gyermekkatonák száma az egész világon.⁴⁰ Számukat még ma is 50 ezer főre teszik.⁴¹

A 2010-es évek során ismét felszínre került a fiatalkorúak alkalmazásának kérdése Mianmarban, amikor a növekvő kábítószer-előállítás és -kereskedelem – főképp ópium, metamfetamin és meth – hatással volt létszámukra. A negatívumok ellenére az ország számos pozitív lépést tett az elmúlt években, például 2007-ben csatlakozott a párizsi alapelvekhez. 2019-ben ezt helyi törvényben is kodifikálták, majd a haderőt Antonio Guterres ENSZ főtitkár 2020-ban hivatalosan is levette a gyermekkatonákat alkalmazó szervezetek „szégyenlistájáról”.

Az előrelépések ellenére a *Tatmadaw* továbbra sem állt le teljesen a gyakorlattal.⁴² Elmondható, hogy a droggereskedelem és a továbbra is jelen lévő gyermekkatonák

³⁵ Saunders 2015; Lumdsen 2016, 6.

³⁶ Child Labor and Forced Labor Reports 2020, 2.

³⁷ Conradi 2013: i. m. 1211–1212.; Balogh 2023, 56–70.

³⁸ Becker 2008.

³⁹ Child Soldiers Worldwide 2012.

⁴⁰ “My Gun Was As Tall As Me” 2002.

⁴¹ The ordeals of Myanmar’s child soldiers 2021.

⁴² Uo.

kéz a kézben járnak az Arany Háromszögben.⁴³ Feltételezések és szakértők véleménye szerint a térség kiemelkedő szerepe nem maradhatna fenn, ha egyes államok vezetése nem biztosítaná a tevékenységhez szükséges kereteket. Ez pedig közvetve fenntartja a gyermekkatonaság intézményét is.⁴⁴ Nem elképzelhetetlen, hogy az Arany Háromszög laoszi és thaiföldi részén is toboroznak 18 év alatti fiatalokat az illegális tevékenységet folytató csoportok. Elterjedt a főleg rossz anyagi helyzetben lévő szülők megvesztegetése, tőlük a gyermekeik „kikölcsönzése”.⁴⁵ A pontos információk hiányában a régióban nincsen aktív DDR-program sem, így a helyiek és különböző NGO-k alternatív úton próbálják elérni a reintegrációt, korlátozott sikerekkel.

A fent bemutatott esetek vizsgálatával kijelenthető, hogy a gyermekkatonaság új formáinak megjelenésével – a legtöbb indikátort tekintve – romló tendencia figyelhető meg. A 20. századi példákhoz képest az ebben a fejezetben ismertetett esetekben a szervezett bűnözői csoportok gyakorlata dominál. A toborzás alsó korhatára is lejjebb tolódott, átlagosan 9-10 éves korra tehető. Ezzel párhuzamosan nőtt a fiatakorúak száma ezekben a szervezetekben. Nehezítő tényező, hogy a jogi háttér hiányos a gyermekkatonaság újfajta formáinak kezeléséhez, így nem, vagy csak kis mértékben vannak jelen állami, nemzetközi reintegrációs kezdeményezések. A különböző civil alternatíváik nem elégségesek a kihívás átfogó kezeléséhez.

	Mexikó	El Salvador, Honduras, Guatemala	Jamaica	Haiti	Mianmar	Thaiföld, Laosz
Érintett évszázad	21. század	20–21. század	21. század			
A vizsgált konfliktus jellege	Szervezett bűnözés	Polgárháború, szervezett bűnözés	Szervezett bűnözés			
A toborzás alsó korhatára	9 év	9-12 év	7-10 év	10 év	11 év	10 év
Feladataik	Harci, harctámogató és -kiszolgáló feladatok (helyi sajátosságokkal)					
Számuk	46 000 fő (2018) ► 50 000–55 000 (2023, becslés)	15 000– 20 000 fő (2023, becslés)	39 000 fő (2015) ► 50 000 (2023, becslés)	20 000– 100 000 fő (2021, becslés)	50 000 fő (2022, becslés)	5000 fő (2022, becslés)
Nemek kérdése	Vegyes					
Reintegrációs programok megléte, fajtája	Civil		Nem ismert	ENSZ (2004– 2017)	Civil	

3. ábra *Esetek a 21. századból (Szerkesztette a szerző)*

⁴³ Oudot–Baudey 2016

⁴⁴ Child soldiers and opium cultivation... 2009; The Golden Triangle... 2008; Uhlmann–Tozer 2020.

⁴⁵ Laohang.

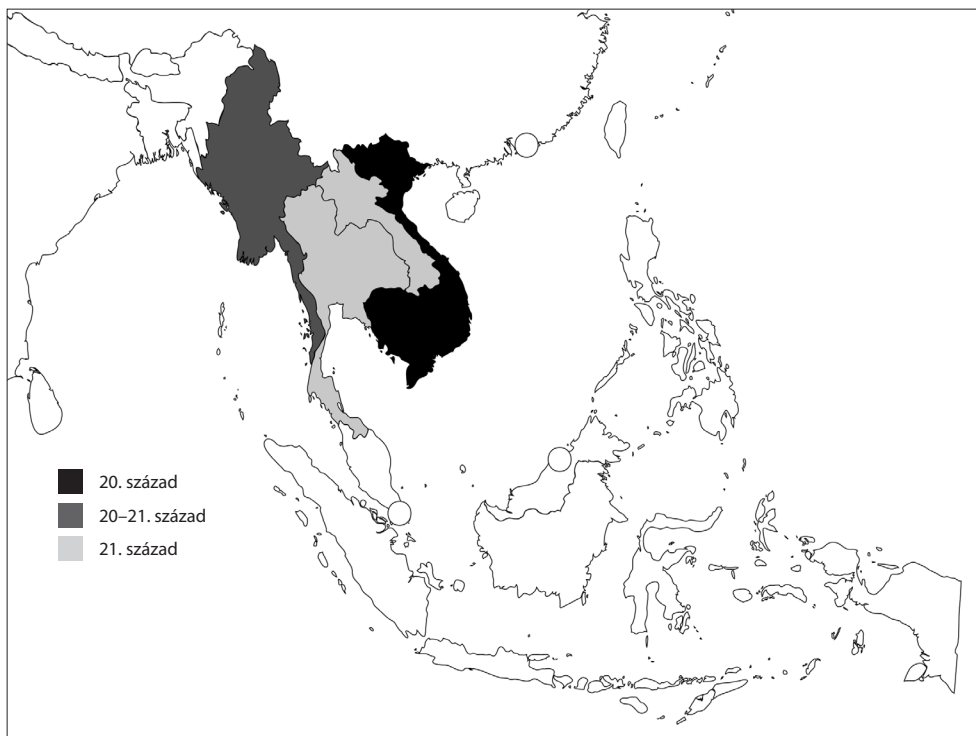
ÖSSZEGZÉS

Bár a magyar, tágabb értelemben az európai biztonságra az általam esettanulmányomnak választott régiók kevesebb hatást gyakorolnak, a bemutatott trendek általánosan is értelmezhetőek, hasznosíthatóak.

- A 20. században elterjedt gyakorlat, az irreguláris és reguláris fegyveres erők gyermekkatonasága mára átalakult. Manapság főleg a szervezett bűnözői és terrorista csoportok élnek a gyakorlattal. Érdekes az általánosan elfogadott fogalom felülvizsgálata, bővítése ezek figyelembevételével a következő módon: „*A gyermekkatona olyan 18 év alatti személy – nemtől függetlenül –, amely valamilyen reguláris vagy irreguláris fegyveres erő, szervezett bűnözésben vagy terrorizmusban részt vevő csoport, illetve egyéb, valamely műveleti térhez köthető, támadó képességgel is rendelkező szervezet, például kiberbűnözői csoport tagja, és amely egyének tevékenységi körében megtalálhatóak nem kizárólag a harci, hanem harctámogató és -kiszolgáló – pl. szakács, takarító, futár, felderítő, szexuális célból kihasznált kiskorú – feladatok is.*”
- A fogalom alapján nem értelmezhető szituációkra a nemzetközi közösség nem tud megfelelő reintegrációs programokkal válaszolni. Az ilyen országokban működő civil kezdeményezések pedig nem elégségesek a helyzet kielégítő rendezésére.
- Nem a két térség, hanem a két évszázad konfliktusainak összehasonlításakor fedezhetőek fel különbségek.
- Végül, a jelenleg használt fogalom a gyermekkatonák számát 100 ezer főre teszi, azonban az érintett gyermekek száma – a fogalom bővítésével – a világon 300 ezer és 500 ezer fő között volt 2023-ban is. Ez nagyjából megfeleltethető a dolgozat elején említett Volker Druba-féle becsléssel.

	Latin-Amerika		Délkelet- Ázsia	
	20. századi esetek	21. századi esetek	20. századi esetek	21. századi esetek
A konfliktus jellege	Polgárháború	Szervezett bűnözés	Polgárháború	Szervezett bűnözés; polgárháború
A toborzás alsó korhatára (átlagban)	12-14 év	9-10 év	12-13 év	10-11 év
Feladataik	Harci, harctámogató és -kiszolgáló feladatok (helyi sajátosságokkal)			
Számuk (a példák esetében)	70–80 000 fő (1975–)	100–250 000 fő (2022–2023, becslés)	20–80 000 fő (1960–2000, becslés)	55 000 fő (2022–2023, becslés)
Nemek kérdése	Vegyes			
Reintegrációs programok megléte, fajtája és helyszíne	Kolumbia – állami	Haiti – ENSZ; civil	–	Arany Háromszög – civil
Szükséges-e a jelenleg használt fogalom felülvizsgálata (IGEN/NEM)	NEM	IGEN	NEM	IGEN

4. ábra Összegző táblázat – Latin-Amerika és Délkelet-Ázsia gyakorlatának bemutatása (Szerkesztette a szerző)

1. térkép Délkelet-Ázsia és Latin-Amerika

Ugyan a kutatás során főleg a latin-amerikai és délkelet-ázsiai példákra fókuszáltam, ahogy említettem, Magyarország számára sem lehet érdektelen ezen kihívás ismerete. A 2020-ban kiadott Nemzeti Biztonsági Stratégia⁴⁶ nem tesz említést a gyermekkatonaságról, illetve annak kockázatáról, viszont nagyom helyesen jelzi, hogy biztonságunk nem értelmezhető csak lokális keretek között.

A regionális és globális biztonsági kihívások ugyanúgy hatást gyakorolhatnak hazánkra. A 21. században e szintek különválasztása nem egyszerű és nem is célszerű. Magyarország számára főleg az észak-, szubszaharai-afrikai és az arab országokban toborzott gyermekkatona a leginkább relevánsak, akik egy 2015-ös menekültválsághoz hasonlóan könnyen közvetlen kihívásként is jelentkezhetnek határainknál. Jelzésértékű azonban, hogy az európai kontinens sem érintetlen a probléma által. Számos nagyváros jellemzően szegényebb kerületében a szervezett bűnözői csoportok egészen kis kortól toboroznak gyermekeket.⁴⁷ Nápoly vagy Marseille nyomornegyedeiben a gyermekkatonaság ugyanúgy jelen van, mint Kolumbia esőerdőiben, ennek biztonságiasítása mégsem, vagy csak kis mértékben történt meg. A következő években a politikai vezetésnek is nagyobb hangsúlyt kell fektetnie ennek a kockázatnak a kezelésére, mind európai, mind magyar viszonylatban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A20H1163.KOR&txtreferer=00000001.txt> (Letöltés időpontja: 2023. 09. 23.)
- Bács Zoltán György – Hegedűs Barbara: *Kolumbia*. In: Sente-Varga Mónika et al.: *Dél-Amerika a 21. században – társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusok*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019, 93–97.
- Balogh Áron: *Haiti – A jövőjétől megfosztott ország biztonsági helyzete*. Pólusok, 4. évf. 2023/1., 56–70. DOI: 10.15170/PSK.2023.04.01.04
- Becker, Jo: *Child soldiers and the China factor*. Human Rights Watch, 12. 09. 2008. 09. 12. <https://www.hrw.org/news/2008/09/12/child-soldiers-and-china-factor> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 20.)
- Child Labor and Forced Labor Reports – 2020 Findings on the Worst Forms of Child Labor: Haiti. Bureau of International Labor Affairs (ILAB), Washington, D. C., 2020.
- Children recruited by armed forces or armed groups. UNICEF, 2022. 12. 22. <https://www.unicef.org/protection/children-recruited-by-armed-forces> (Letöltés időpontja: 2023. 09. 23.)
- Child soldiers and opium cultivation, two faces of Burma's dark pit. AsiaNews.it, 2009. 12. 15. <http://www.asianews.it/news-en/Child-soldiers-and-opium-cultivation,-two-faces-of-Burma's-dark-pit-17124.html> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 22.)
- Child Soldiers Worldwide. Human Rights Watch, 2012. 03. 12. <https://www.hrw.org/news/2012/03/12/child-soldiers-worldwide> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 19.)

⁴⁶ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat

⁴⁷ The Teenage Mafia Academy Crimewave 2022.

- Chonchirdsin, Sud: *The Vietnam War: Children at War*. British Library, 2016. 02. 24., <https://blogs.bl.uk/asian-and-african/2016/02/the-vietnam-war-children-at-war.html> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 20.)
- Coalition to Stop the Use of Child Soldiers: Release and reintegration of child soldiers: One part of a bigger puzzle. International Interdisciplinary Conference on Rehabilitation and Reintegration of War-Affected Children, London, 2009.
- Conradi, Carl: *Child Trafficking, Child Soldiering: exploring the relationship between two 'worst forms' of child labour*. Third World Quarterly, 34. évf. 2013/7., 1209–1226. DOI: 10.1080/01436597.2013.824639
- Convention on the Rights of the Child – Resolution 44/25. UN General Assembly, New York, NY, 1989.
- Cruz, Jose Miguel et al.: *A study of gang disengagement in Guatemala*. American Institutes for Research & Florida International University, Arlington, VA, 2020.
- Culinnan, Jeanna: *Colombia claims 3,000 Child Combatants Rescued in 9 Years*. InSight Crime, 2011. 11. 21. <https://www.insightcrime.org/news/brief/colombia-claims-3000-child-combatants-rescued-in-9-years/> (Letöltés időpontja: 2022. 09. 21.)
- Deák Judit: „Hitler gyermekei”: *A Hitlerjugend kialakulásának és felosztásának története*. Újkor, 2019. 08. 12. <https://ujkor.hu/content/hitlerjugend> (Letöltés időpontja: 2023. 05. 01.)
- Deng Deng, William: *A Survey of Programs on the Reintegration of Former Child Soldiers*. The Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2001. 03. 30. <https://www.mofa.go.jp/policy/human/child/survey/profile4.html> (Letöltés időpontja: 2023. 02. 11.)
- Dickinson, Elizabeth: *Lockdowns Produced a New Generation of Child Soldiers*. International Crisis Group, 2021. 12. 06. <https://www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/colombia/lockdowns-produced-new-generation-child-soldiers> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 16.)
- Disarmament, Demobilization and Reintegration. United Nations Peacekeeping. <https://peacekeeping.un.org/en/disarmament-demobilization-and-reintegration> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 19.)
- Dittmar, Victoria: *Mexico Lacks Will, Means to Prevent Child Recruitment: Interview*. InSight Crime, 2020. 12. 02. <https://insightcrime.org/news/analysis/mexico-lacks-means-child-recruitment> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 21.)
- Druba, Volker: *The Problem of Child Soldiers*. International Review of Education, 48. évf. 2002/3–4., 271–278. DOI: 0.1023/A:1020309527289
- Estudio de caracterización de niñez desvinculada anizados de grupos armados organizados en Colombia (2013–2022). UNICEF en Colombia – Bienestar Familiar, Bogotá, 2023.
- Faulkner, Christopher M. et al.: *Funding, capabilities and the use of child soldiers*. Third World Quarterly, 2019/40/6., 1017–1039. DOI: 10.1080/01436597.2019.1577680
- From Cradle to Conflict: Child Soldiers’ Growing Role in Latin America’s Drug Wars. Council on Hemispheric Affairs, 2012. 04. 24. <https://coha.org/from-cradle-to-conflict-latin-americas-child-soldiers-new-direction-to-drug-wars/>
- Graham, George et al.: *Stop The War On Children – Protecting Children In 21st Century Conflict*. Save The Children International, London, 2019.
- Haer, Roos – Böhmelt, Tobias: *The impact of child soldiers on rebel groups’ fighting capacities*. Conflict Management and Peace Science, 33. évf. 2016/2., 153–173. DOI: 10.1177/0738894215570424
- Infancia y Conflicto Armado en México – <http://derechosinfancia.org.mx/documentos/iaespanol.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 25.)

- Kar, Srestha: *An Obituary for Innocence: Revisiting the Trauma during the Khmer Rouge Years in Cambodia through Children's Narratives*. Rupkatha Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities, 12. évf. 2020/1., 1–9.
- Kiss Alexandra Mária: *The reintegration of former child combatants into the civilian society in the Colombian context*. PhD dolgozat. University of York, UK, 2016.
- Klemensits Péter – Czirják Ráchel: *Child Soldiers in Genocidal Regimes: The Cases of the Khmer Rouge and the Hutu Power*. AARMS, 15. évf. 2016/3., 215–222. DOI: 10.32565/aarms.2016.3.1
- Laohang, King-Oua: *Gangs run 'hired out' beggar kids*. Bangkok Post, 2017. 09. 28. <https://www.bangkokpost.com/thailand/general/1332451/gangs-run-hired-out-beggar-kids> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 25.)
- Lumdsen, Andrew: *Black, Green, Gold and Too Much Red: Jamaica's Struggle with Gang Violence*. Council on Hemispheric Affairs, Washington, D. C., 2016.
- Maalla M'jid, Najat et al.: *Imprisoning children is not the solution to gang violence in El Salvador*. UNICEF, 2022. 04. 07. <https://www.unicef.org/lac/en/press-releases/imprisoning-children-is-not-the-solution-to-gang-violence-in-el-salvador> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 22.)
- Miller, Samantha: *Child Soldiers in the Salvadoran Civil War*. Xavier Journal of Undergraduate Research, 4. évf. 2016/2., 1–22.
- “My Gun Was As Tall As Me” – Child Soldiers in Burma. Human Rights Watch. New York, NY, 2002.
- Nguyen, Mai Anh: *'Little people do little things': the motivation and recruitment of Viet Cong child soldiers*. Critical Studies on Security, 10. évf. 2022/1., 30–42. DOI: 0.1080/21624887.2022.2073740
- Nguyen, Mai Anh: *Participation of children in the Vietnam War, 1955–1975*. Doktori disszertáció. Goldsmiths University of London – Department of Politics and International Relations, London, 2022.
- Nosworthy, David et al.: *Child soldiers*. DCAF Backgrounders, Geneva Center for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Genf, 2006.
- Oudot, Carole – Baudey, Matthieu: *Myanmar's vicious circle inside the golden triangle*. Asia Times, 2016. 12. 29. <https://asiatimes.com/2016/12/myanmars-vicious-circle-inside-golden-triangle/> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 25.)
- Peña, María: *Absent students, murdered teachers: Gang violence permeates Honduras' schools*. NBC News, 2020. 03. 08. <https://www.nbcnews.com/news/latino/absent-students-murdered-teachers-gang-violence-permeates-honduras-schools-n1144951> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 22.)
- *Reintegration of Former Child Soldiers*. Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict, New York, NY, 2018.
- Robbins, Seth: *El Salvador's Security Crackdown May Feed Gang Recruitment*. InSight Crime, 2022. 06. 15. <https://insightcrime.org/news/el-salvador-security-crackdown-gang-recruitment-drive/> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 22.)
- Robbins, Seth – Silva Ávalos, Héctor: *Homicide Drop in El Salvador: Presidential Triumph or Gang Trend*. InSight Crime, 2020. 08. 13. <https://insightcrime.org/news/analysis/homicide-drop-el-salvador/> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 24.)
- Salomón, Josefina: *Mexico Criminal Groups Increase Child Recruitment Tactics*. InSight Crime, 2019. 07. 19. (Letöltés időpontja: 2022. 08. 22.)
- Saunders, Alpha: *266 criminal gangs creating mayhem across island*. Jamaica Observer, 2015. 11. 13. https://www.jamaicaobserver.com/news/266-criminal-gangs-creating-mayhem-across-island_19238301 (Letöltés időpontja: 2021. 10. 19.)

- Silva Ávalos, Héctor – Robbins, Seth: *Eruption of Gang Violence Belies Bukele's Security Wins in El Salvador*. InSight Crime, 2020. 04. 30. <https://insightcrime.org/news/analysis/el-salvador-bukele-security/> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 22.)
- Sziij Dóra: *Az „új” háborúk hozadéka: a gyermekkatonaság modernkori formái*. Nemzet és Biztonság, 3. évf. 2010/4., 27–38.
- The Golden Triangle, Burmese Oil, the Dalai Lama in Blood, and Chinese Tourists. Tricycle, 2008. 01. 15. <https://tricycle.org/trikedaily/golden-triangle-burmese-oil-dalai-lama-blood-and-chinese-tourists> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 22.)
- The ordeals of Myanmar's child soldiers. UCA News, 2021. 06. 15. <https://www.ucanews.com/news/the-ordeals-of-myanmars-child-soldiers/92821> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 25.)
- The Paris Principles – The Principles and Guidelines on Children Associated with Armed Forces or Armed Groups. Párizs, UNICEF, 2007.
- The Teenage Mafia Academy Crimewave. Vice, 2022. 11. 04. <https://www.youtube.com/watch?v=D4ns79sFSvE&list=WL&index=17> (Letöltés időpontja: 2023. 07. 14.)
- Tynes, Robert: *Why Use Children in War?* In: Tynes, Robert (szerk.): *Tools of War, Tools of State*. State University of New York Press, Albany, NY, 2018, 1–20.
- Uhlmann, Chris – Tozer, Joel: *Inside the Golden Triangle, where warlords and drug barons reign*. The Sydney Morning Herald, 2020. 03. 15. <https://www.smh.com.au/world/asia/inside-the-golden-triangle-where-warlords-and-drug-barons-reign-20200310-p548io.html> (Letöltés időpontja: 2021. 10. 22.)
- Magaly Velasco-Escobar: *Nayib Bukele's Mano Dura Policies*. University of San Francisco, 2023. 05. 13. <https://www.usfmasterinmigrationstudies.org/blog/nayib-bukeles-mano-dura-policies>
- Vietnam War. History, 2022. 06. 09. <https://www.history.com/topics/vietnam-war/vietnam-war-history#roots-of-the-vietnam-war> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 24.)